

“NAQQOSHLIK SAN’ATINI TASVIRIY SAN’ATDAGI TUTGAN O’RNI”

**Narkuziyeva Sayyoraxon
Ortiqboy qizi**

QDU san’atshunoslik kafedrasi talabasi

Annotatsiya: Xalq amaliy san’ati o’quvchilarda badiiy didni o’stirish bilan bir qatorda ularda borliqni idrok etish madaniyatini va ularga nisbatan estetik munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. U o’quvchilarning badiiy mayllarini amaliy jihatdan to’g’ri yo’naltirish, keyinchalik uy jihozlari, kiyim-kechaklarga to’g’ri munosabatda bo’lishiga, qadimgi va hozirgi zamon amaliy-bezak san’ati asarlarining estetik mohiyatini tushunib yetishga ko’maklashadi. Ushbu maqolada shu haqida ma’lumot beriladi.

Kalit so’zlar: Naqqoshlik, Amaliy bezak, naqqoshlik maktablari

Borliqni kuzatar ekanmiz, bizni qurshab turgan olam turli-tuman ranglardan iborat ekanligini ko’rib hayratga tushamiz. «Bu ranglarda qanchalik ma’no yotadi?» - deb o’yga tolasan. Ajdodlarimiz tabiatning shu sirli olamiga hayratga tushib, asrlar davomida uni o’rganib kelishgan. Har bir rang bir olam ma’noni anglatadi. «Nima uchun tabiat yashil rangda yaratilgan? Buning sababi nimada? Agar tabiat qizil yoki sariq rangli bo’lsa, qanday ma’noni anglatgan bo’lar edi? Qaysi ranglar inson kayfiyatini ko’taradi? Qay biri salbiy yoki ijobiy ta’sir ko’rsatadi? Inson yoki hayvonlarning ranglari orqali ular salomatligini aniqlasa bo’ladimi?».

Asrlar davomida ajdodlarimiz, fan arboblari muayyan darajada ilmiytadqiqot ishlarini, tajribalarni o’tkazib kelishmoqda. Hozirda, hatto ba’zi rivojlangan mamlakatlarda maxsus rang institutlari va ilmiy laboratoriyalar bu borada samarali faoliyat ko’rsatib kelishmoqda. Bu o’rinda Yaponiyaning Tokio shahridagi dunyoga mashhur rang institutini ta’kidlash mumkin. Yirik olimlar tomonidan rang tufayli ramziy ma’noda «so’zlashish», ranglar vositasida insonlarni davolash, tarbiyalash, ranglar jilg’asi orqali falsafiy fikr yuritish, rang orqali insonlarning ichki dunyosini anglash, shuningdek, ranglarning qishloq xo’jaligi unumdorligini oshirishda, iqtisodda va boshqa masalalarni ijobiy hal etishdagi mavqeyi haqida tadqiqotlar olib borilmoqda.

Ma’lumki, ta’lim tizimida rangshunos fani o’rgatiladi. Lekin, hozirgi zamon talabiga javob beradigan darslik o’quv-qo’llanma, elektron versiya vaboshqalar yetarli emas. Rangshunoslik fanining o’qitish metodikasi bo’yicha ilmiy tadqiqot ishlari deyarli olib borilmagan. Ajdodlarimizni amaliy san’at turlaridan qoldirgan ma’naviy merosiga murojaat qilsak, qanday buyum yoki bezak bo’lmasin, ular shakl, rang va

hajmga ega. Masalan, o'sha bezakning rangi inson psixikasiga turlicha ta'sir etadi, bu ranglar o'ziga xos ramziy ma'noga hamda shifobaxsh xosiyatga ega bo'ladi. Shunday ekan amaliy san'atning bo'lajak usta - muallimi rangshunoslik fanini chuqur va atroflicha bilishi zarur.

Xalq amaliy san'atini o'rganish o'quvchilarning borliqqa estetik munosabatini shakllantirish va badiiy fikr doirasini kengaytirish borasidagina emas, balki u bolalarning tasviriy ijodiy faoliyatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar qadimgi xalq hayoti bilan bog'liq bo'lgan mavzuda rasm ishlar ekanlar, ular bevosta uy jihozlari (so'zana, gilam, patnis, lagan, tovoq, choynak, piyola, quticha, oftoba, la'li, qumg'on, xum, sandiq, choyidish, xontaxta, panjara va h.k), yog'och va ganch o'ymakorligi buyumlarini tasvirlashlariga to'g'ri keladi. Bunda ularga xalq amaliy san'atidan olgan bilim va tushunchalari qo'l keladi.

Xalq amaliy san'ati asarlari odamlarning kundalik turmush ehtiyojlarni qondirish, tevarak-atrofga, bog'-rog'lar, uylarni tashqi va ichki ko'rinishiga go'zallik kiritishga xizmat qiladi. Bu san'at dastgox, san'atdan o'zining bevosita xalq, ehtiyojlariga moslanganligi bilan farq qiladi va inson hayotida ishlatiladigan buyumlarning mazmuni bilan bog'lanadi. Amaliy-bezak san'atida xayotdagi mavjud narsalar (masalan, gullar, hayotiy lavhalar va hokazolar) aks etadi. Lekin, ular mustaqil xususiyatga ega bo'lmasdan, ma'lum bir buyum mazmuni va shakli bilan bog'lanib, uni bezashga xizmat qiladi. Amaliy san'at buyumlari birmuncha erkin-ijodkor tafakkuri maxsuli sifatida yaratiladi va u tevarak- avtrofga fayz kiritishga qaratilgan bo'ladi. Masalan, jimjimador ustun, eshik, darvozalar, devorlarning tashqi va ichki tomonlariga ishlanadigan rangli naqsh va bo'rtma tasvirlarni bunga misol qilib ko'rsatish mumkin. Xalq amaliy san'ati juda qadim zamonda paydo bo'lib, xalq hunarmandchiligi tarzida rivojlanib san'atning eng qadimgi rivoj topgan va barhayot turi bo'lib kelgan.

Ma'naviyat keng ma'noda ma' rifat, ma'daniyat tushunchalarini ham o'z ichiga qamrab oladi. Ahloqiy tarbiya esa shaxsning ona Vatani, hulqi, boshqa millat vakillari, mehnat, insonlar va o'z-o'ziga bo'lgan munosabatini majmuidir.

Naqqoshlik, naqshkorlik — amaliy san'atning qadimgi sohasi; naqsh yaratish kasbi. Naqqosh usta qog'ozga yoki matoga naqsh mujassamotini yoki naqsh taqsimini chizib oladi (ayniqsa, girih va islmiy kabi murakkab naqshlarda), axta, andoza tayyorlaydi. Amaliy san'at ustalari 2 xil usulda bezak yaratadilar: naqqoshlar tayyorlagan axta, andoza yordamida hamda naqsh (gul) to'g'ridan-to'g'ri bezash jarayoni-daustalar tasavvurining mahsuli sifatida yaratiladi.

Naqqoshlikda naqsh, bezakni malakali naqqosh ustalar chizib beradilar, bunday naqshlarni me'morlik, gilamchilik, kashtado'zlik, kandakorlik va boshqa dagi naqsh mujassamotlarida birday uchratish mumkin. Naqsh yaratish ustadan did, mahoratdan tashqari qunt, uzoq mashq-malaka talab qiladi. Naqqoshlar o'tmishda xalq ustalarining eng bilim-don, iste'dodli qismini tashkil etgan, ular ustodlarda ta'lim olgan, turli fanlar (adabiyot, musiqa, tarix, kimyo, matematika)ni yaxshi bilgan.

Bizgacha yetib kelgan, xalqlarimizning axalq amaliy bezak san'at turlari ichida naqqoshlik alohida o'ringa ega. Avvalo naqsh nima va u qayerlarda, nimalarda uchrashi haqida ta'rifini bilishimingiz kerak. Naqshlar asosan biron bir buyumni bezatishda ishlatiladi.

Naqqoshlik san'ati qadim qadimdan mashxur va insonning moddiy muxitini go'zallashtirishga, estetik boyitishga xizmat qilib kelgan. Xalq ustalari tomonidan jilolangan me'moriy obidalar, turar joy va ro'zg'or buyumlari go'zallikni idrok etishimiz, ma'naviyatimiz va o'zligimizni chuqurroq anglashimiz borasida bebahodir.

Bu go'zal naqshlar ajoyib naqqoshlar tomonidan yaratilgan bo'lib, asrlar davomida bunyod topdi, rivojlandi, me'morchilik hamda tasviriy san'at rivoji bilan bog'langan holda takomillashib bordi.

Farzandlariga yoshlik chog'laridan hunar o'rgatib kelgan xalqimiz o'zining an'analaridan, urf-odatlaridan, turli ma'naviy meroslaridan unumli foydalanib keladi.

O'zbekiston hududidagi arxeologik qazilmalardan Xorazm, So'x, Baqtrya va boshqa viloyatlarda naqsh san'atining rivojlanganligi ma'lum. Olimlarimiz Surxondaryo viloyatidagi fayoztepa, Dalvarzintepa budda ibodatxonalarida qazilmalaridan topilgan rasm, naqsh qoldiqlari orqali isbotlab berdilar.

Bugungi kunimizda ham xalqimizning an'alarini, usta va shogird asosida yoshlarimizga hunar o'rgatishga katta e'tibor berilmoqda.

Ayniqsa oliy ta'lim muassasalarini, turli san'at akademik litsey va kasb-xunar kollejlarda yoshlarning kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanishlari uchun zarur shart-sharoitlarni vujudga keltirish, ularni mutaxassisliklar yo'nalishlari bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni berish uchun samarali mehnat qilinmoqda. Shuningdek, buyuk ma'naviyatimizni tiklash va uni yanada yuksaltirish yo'lida ta'lim-tarbiya tizimini yuksaltirish muxim ahamiyatga egadir.

Naqqoshlik san'ati ham hunar, ham san'atdir. Bu va bu kabi san'at turlarini egallash yoshlarning badiiy madaniyatini, tafakkurini, dunyoqarashi va estetik didini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Naqqoshlik san'ati asrlar davomida ajdodlarimiz tomonidan ko'z qorachig'iday asrab-avaylab kelindi va kelinmoqda. Hozirgi yosh avlod uni qabul qilib olarkan, o'z oldida turgan mas'uliyatni bir daqiqaga ham unutmasligi lozim.

O'rta Osiyo hududidagi me'moriy yod-gorliklar, arxeologik qazilmalar naqqoshlikning bu yerda qadimdan rivojlanganligini ko'rsatadi. Amaliy bezak san'ati turlari (kulollik, miskarlik, zargarlik, gilamchilik, kashtado'zlik, kandakorlik va boshqalar) hamda me'morlikning taraqqiyoti naqqoshlikning ham rivojini taqozo etdi. Qo'yqirilganqal'a, Tuproqqal'a, Ko'hna Urganch, qad. Ter-miz, Ayritom, Bolaliktepa, Varaxsha, Afrosiyob va boshqa joylardan topilgan turli xil uslubdagi naqsh namunalarining jozibadorligi ajdodlarning yuksak madaniyatidan darak beradi. Naqqoshlik, ayniqsa, o'rta asrlarda (9—12, 14—15, 18—19-asrlar)da keng tarqaldi. Kito-bat san'atida qo'lyozmalarni mo'jizalar bilan bezashda naqqoshlik, musavvirlik asosiy o'rin tutadi; me'morlikda na-qshlarni qo'llash, ayniqsa, taraqqiy etib, o'z qonunqoidalari hamda uslublari, o'ziga xos ranglar uyg'unligiga va mustaqil mujassamotlariga ega bo'lgan.

O'zbekistonning turli viloyatlaridagi me'moriy yodgorliklar, idish, buyum, mehnat qurollaridagi naqshlarda umumiylik ko'zga tashlansada, Buxoro, Xiva, Farg'ona, Toshkent va boshqa joylarda shu yerlarning o'ziga xos naqsh uslublari vujudga kelgan. Naqqoshlik avloddan-avlodga o'tgan, shogirdlar ustozlaridan o'rgangan naqsh namunalarini iste'dodlari darajasida boyitib borganlar, naqqoshlikni rivojlantirganlar. O'zbekiston hududi (turli mintaqalari)da o'ziga xos bo'lgan

naqqoshlik maktablari shakllangan. Shunga ko'ra, Xorazm, Buxoro, Samarqand, Farg'ona vodiysi, Toshkent naqqoshlik ayrim o'ziga xos xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadi. 20-asr o'rtalaridan naqqoshlik bezak mujassamotlariga tasvirlar (me'moriy obi-dalar, kishilar portretlari va boshqalar) ham kiritila boshlandi. Jumladan, kandakori buyumlar bezagida me'moriy obi-dalar, chinni buyumlar bezagida esa atoqli kishilarning portretlari va boshqa o'z ifodasini topdi.

20-asr 90-yillaridan naqqoshlik ustalari ijodiy markaz va uyushmalarga birlashgan holda ijod qilmoqda. "Us to" "Musavvir", "Hunarmand" ustalari ijodi diqqatga sazovor. naqqoshlik keng taraqqiy etgan bo'lib, ustalar yangi qurilayotgan inshootlarda hamda madaniy yodgorliklarning ta'mirida faol ishtirok etmoqda. Bevosita ularning ishtirokida "Oqsaroy" qarorgohi, Oliy Majlis binosi, Temuriylar tarixi davlat muzeyi, "Turkiston" konsert zali, O'zbekiston konservatoriyasi binolari bezalgan. Usta naqqoshlardan M. To'rayev, A. Ilhomov, S. Mahmudov, Q. Shoislomov, H. Nuraliyev, S. Shukurov va boshqa naqqoshlik rivojiga katta hissa qo'shdilar. Naqqoshlik buyumlari bilan ustalar xorij ko'rgazmalarida qam faol qatnashadi.

Malakali naqqosh ustalar qadimdan usta-shogird usulida tayyorlangan. Hozirgi kunda ham shu usulda naqqosh ustalar tayyorlash saqlangan, shuningdek, maxsus bilim yurtlari, kollejlarda, ba-diiy markazlarda N. bo'yicha ham muta-xassislar tayyorlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ortiqboy, S. S., & Makhsudali, J. (2022). A Desire Sung in a Pattern. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN*, 3(5), 6-9.
2. Sattorova, S. O. (2021). PATTERN SUNG ON THE CARPET. *Экономика и социум*, (5-1), 445-448.
3. Abdurahimovich, M. A., & Qizi, S. S. O. (2020). Master Student Etiquette. *www.conferencepublication.com*, 22.
4. Sattorova, S., & Nabieva, S. (2020). The role of fine art in technology science. *Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19)*, 1(02), 167-171.
5. Prozorova, M. N., Zharkov, A. D., Zharkova, A. A., Khamdamova, V. A., Sattorova, S. O., & Losev, V. S. (2021). University graduate career potential in digital transformation period: Features and problems of formation. *Linguistics and Culture Review*, 5(S3), 1574-1585.
6. Khaydarovich, A. A. (2020). Colors in Descriptive Art. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(12), 20-22.
7. O'zbekiston san'ati. Sharq nashriyoti. Toshkent – 2001-yil. 26-bet
8. R.Hasanov. Tasviriy san'at asoslari. G'.G'ulom nash. Toshkent – 2009-yil.
9. N.Abdullayev. O'zbekiston san'ati tarixi. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. T. 2007-y.